

PRED SUDOM POVIJESTI

Pročitali smo knjigu Lise Fittko: Moj put preko Pireneja

Jaroslav Pecnik
19. travanj 2021 09:53

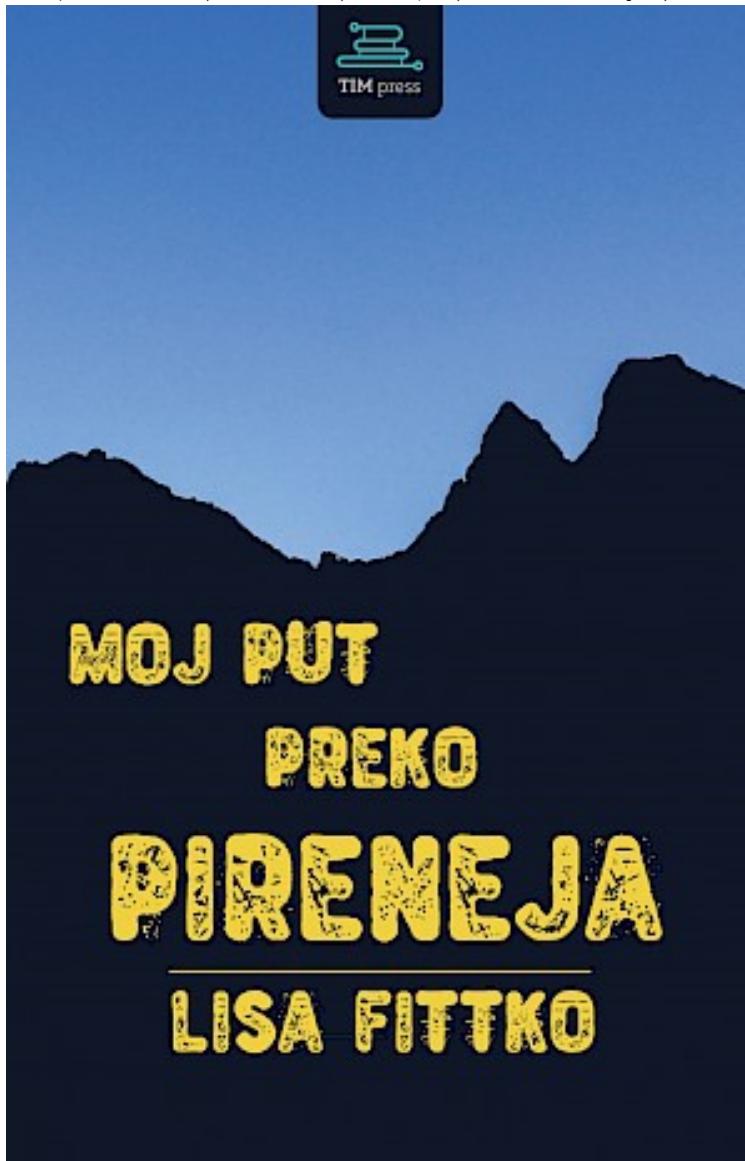
Autorica knjige Lise Fittko

To je priča o ljudima koje je rat dotakao i zahvatio i prije njegova formalna izbjivanja, to je priča o ljudima koji su (Židovi, komunisti, pacifisti, antifašisti, demokrati, liberali...) morali pred Hitlerom, po njegovom dolasku na vlast pobjeći iz vlastite domovine Njemačke, a potom, kasnije, i iz nastima okupiranih zemalja, a sve samo kako bi spasili živu glavu i izbjegli deportacije u logore smrti.

Teme nacizma, fašizma, antisemitizma, holokausta, političkih i ideoloških progona i pogroma, egzila i slično neiscrpan su izvor ne samo literarnog stvaralaštva, već i umjetnosti uopće, a u povjesnim, sociološkim, politološkim, psihosocijalnim i inim znanstvenim istraživanjima i filozofskim promišljanjima ispisane su čitave Babilonske (ili ako hoćemo Aleksandrijske) biblioteke u kojima značajno mjesto zauzima i memoaristica, sjećanje aktivnih sudionika (prije svega žrtava, ali i djelom njihovih progonitelja) svih tih i tragičnih i dramatičnih događaja uoči, tijekom, ali i nakon svršetka Drugog svjetskog rata, koje nam daju (ne)posredan uvid u ta zla vremena, od kojih, iako je prošlo i više od osamdeset godina, još uvijek nas ne ostavljaju ravnodušnim, odnosno stavljaju nas pred dilemu u obliku pitanja: kako se takvo zlo uopće moglo dogoditi, gdje su i što su njegova izvorišta i ono, što je možda najvažnije, može li se to zlo iznova ponoviti?

sukobi praćeni genocidom diljem svijeta (Ruanda, Kongo, Kambodža, Kina u vrijeme tzv. kulturne revolucije itd.) i stoga je potrebno uvijek i neprestano ponavljati, na sve moguće načine upozoravati kako se protiv zla treba svim sredstvima boriti, a književnost je, u svim svojim formama možda najefektniji način, budući da na najprimjereniji način svjedoči o milijunima nevino ubijenih, ljudskom stradalništvu, sumraku naše civilizacije, o svim tim strahotama do kojih je došlo jer su oni Drugi i Dručki (po nacionalnosti, rasi, vjeroispovijesti, svjetonazoru, kulturi i uopće načinu života) navodno smetnja za ostvarivanje »naše«, isključivo naše sreće i opstojnosti.

Živo svjedočanstvo

Agilni zagrebački izdavač »TIMpress« ponovo nas je ugodno iznenadio, odnosno nastavio je tiskati i objavljivati birane naslove kojima obuhvaća ove nimalo ugodne, ali neosporno nasušne teme i sadržaje, bez kojih bi kao društvo izvjesno bili duhovno siromašniji i zaklinuti za bitne spoznaje o važnosti i vrijednostima humanizma, tolerancije, kao i bogatstva kulturoloških različitosti koje zapravo čine suštinu naše civilizacije. Upravo je knjiga **Lise Fittko** »Moj put preko Pireneja« (u prijevodu s njemačkog prof. dr. Nadežde Čačinović) sjajan prilog recepciji svega onog što rat i ratne strahote nose sa sobom, ne toliko opisivanjem samih sukoba na bojišnici, situacija na frontu, već onim, ako se tako može reći, pozadinskim, tj. popratnim zbivanjima; to je priča o ljudima koje je rat dotakao i zahvatilo i prije njegova formalna izbjeganja, to je priča o ljudima koji su (Židovi, komunisti, pacifisti, antifašisti, demokrati, liberali...) morali pred Hitlerom, po njegovom dolasku na vlast pobjeći iz vlastite domovine

Ti su ljudi morali emigrirati, a njihova tragedija je dodatno bila u tome što su, iako antifašisti, i u egzilu nosili biljeg njemačke krivnje; gdje god da su se našli, kao na primjeru ove knjige u Francuskoj (gdje se i zbiva najveći dio radnje), bili su percipirani kao »les boches« (prljavi Švabe), odnosno na njih se gledalo kao na opasne strance, moguću petu kolonu koja će se, čim joj se pruži prigoda, pridružiti njemačkoj osvajačkoj vojsci. Nakon nacističke okupacije Francuske i formiranja kolaboracionističke vlade pod vodstvom maršala Petaina u Vichyju, ovi su se ljudi našli u gotovo nemogućoj situaciji; gdje god da krenu, prijetila su im uhićenja, internacije, a u konačnici i deportacije u logore smrti. Samo zahvaljujući vlastitoj hrabrosti, odlučnosti (uostalom što su mogli izgubiti?), ali i pomoći dobrih ljudi, a njih srećom uvijek i u najtežim vremenima ima (iako nikada ne dovoljno) uspijevali su se sakriti i nekako pregrmiti sve tegobe i opasnosti, te se na koncu i dokopati slobode, ponajviše bijegom u Ameriku u kojoj su tada vidjeli bastion nade i spasa. Naravno, daleko većem broju tih nevoljnika to nije pošlo za rukom; zaglavili su na nekoj od etapa svoje emigrantske, životne kalvarije, ali ova je knjiga živo svjedočanstvo kroz što su sve morali proći ti ljudi lišeni državljanstva, dostojanstva i sredstava za život, u stalnom strahu i neizvjesnosti, prepušteni samo vlastitoj snalažljivosti i (ne)sreći.

Lisa Fittko 1942. godine

Ljudi u opasnim vremenima

Lisa Fittko (**Elisabeth Eckstein**) rođena je 1909. u Užgorodu, u imućnoj židovskoj obitelji u Potkarpatskoj Rusiji (danas u sastavu Ukrajine, a kada je, nakon gotovo četrdeset godina od ratnih zbivanja objavila svoje uspomene na godine rata i egzila (1933. – 1940.), a potom i memoare »Moj put preko Pireneja«, postala je međunarodno

tragičan usud njemačkih/židovskih izbjeglica (a potom i apatrida) koje je rat zatekao u Francuskoj, njihov boravak u francuskim logorima, bijeg i skrivanje pred Gestapom, ali i francuskom kolaboracionističkom policijom, već nam i opisuje kako su se ti nesretni ljudi u opasnim vremenima morali snalaziti da bi preživjeli, odnosno, kako bi se ilegalnim stazama (preko pirenejske tzv. Listerove rute koja je dobila ime po generalu republikanske španjolske vojske) prebacili u Španjolsku, te s ili bez tranzitne vize dokopali Portugala, odnosno Lisabona i tako se ukrcali na posljednje prekoceanske brodove koji su iz ratom zahvaćene Europe plovili u Novi svijet.

Iako je Španjolska bila Hitlerov saveznik, tamošnje vlasti usprkos svemu nisu pravile većih problema izbjeglicama kada bi se našli na njihovom teritoriju, ali znalo se s vremena na vrijeme dogoditi da pod njemačkim pritiskom provode racije ili brane izbjeglicama (i)legalan prijelaz granice, tako da je u tim opasnim igrama i sreća imala veliku ulogu. Knjiga je također interesantna jer opisuje život njemačkih interniraca (1939./40.) u francuskim logorima (posebice u ženskom logoru Gurs), a spominje se i kažnjenički logor Le Vernet u kojem je bilo smješteno gotovo 4.000 političkih emigranata, pretežito komunista i španjolskih interbrigadista, da bi kasnije u njih bili deportirani Židovi iz Alsacea i Lorraine. Većina je tih logora u zadnji tren bila raspушtena, kako zatočeni logoraši ne bi izravno bili izručeni njemačkim okupacijskim snagama, ali bilo je i situacija u kojima su Francuzi, bez imalo griznje savjesti, i logore i zatočenike u cijelosti prepustali svojim novim gospodarima.

Potresna priča

Lisa Fittko nas podsjeća kako su francuske vlasti koncem kolovoza 1939. odlučile internirati sve Nijemce i uopće strance u dobi od 17. do 50. godine života u strahu da se među njima kriju i nacistički špijuni. Internaciju su izbjegli tek teški bolesnici, kao i oni stranci koji su se prijavili u Legiju stranaca. Nekoliko dana po upadu njemačke vojske u Francusku, nove su višjevskе vlasti, pod upravom premijera Pierrea Lavala proširile granicu starosne dobi interniranih, a izuzetak su bile samo majke s malom djecom, ali još uvijek se ni danas ne zna točno koliko ljudi je bilo zatočeno u više od sto »sabirnih centara« (logora), gdje su uvjeti života bili krajnje nehumanini i nehigijenski.

U svojim memoarima Lisa Fittko je zapisala: »Kada me danas pitaju kako je Francuska postupala sa židovskim i političkim emigrantima, kako su se Francuzi ponašali prema nama, ne mogu odgovoriti. Francuska – koja Francuska? »Francuzi«- tko su oni? Znam da smo u očima francuskih vlasti bili nametljivi stranci koje je trebalo držati na udaljenosti; da su nas smatrali štetnim jer smo mogli ugroziti odnose Francuske i nacističke Njemačke. Tisuće emigranata bilo je prisiljeno ilegalno se probijati. Za nas nije bilo radnih dozvola, nismo imali nikakvih prava, nismo se čak smjeli vjenčavati. Kada je rat započeo, francuska nas je vlada proglašila »neprijateljskim strancima« i zatvorila u koncentracijske logore – zajedno s pravim neprijateljima, nacistima... »Francuzi« – Petain, Weygand, Laval – potpisali su članak ugovora o primirju, koji je nas emigrante predao Nijemcima i nova se vlast jako trudila da u tome bude bolja od nacista. No nitko od nas ne bi preživio bez pomoći Francuza u svakom kutku zemlje – Francuza kojima je čovječnost dala hrabrosti da prihvate prognane strance, da ih skrivaju i hrane«.

Uz kratku kronologiju koja »ugrubo« podsjeća na zbivanja od 1925., odnosno od kada je maršal Von Hindenburg bio izabran za predsjednika Reicha, preko paleža Reichstaga (veljača 1933.), tj. dolaska Hitlera na vlast, osnivanja prvog koncentracijskog logora (Dachau) u Njemačkoj, rasnih tzv. Nürberških zakona, pa do Kristalne noći (studeni 1938.) i konferencije u Wannseeu, kada je odlučeno da se europski Židovi masovno istrijebe u logorima smrti poput Auschwitza, Treblinka, Majdaneka i drugih, Fittkova je »uokvirila« pozadinu koja je odredila usud stotina tisuća njemačkih/židovskih izbjeglica, odnosno ispričala nam je svoju potresnu storiju koja je samo srećom svršila bez tragičnog ishoda, koji nažalost nije izbjegao veći dio njene obitelji.

Nacistička zvjerstva

Nakon Prvog svjetskog rata Lisina se obitelj iz Beča preselila u Berlin, grad u kojem se ona intelektualno i politički formirala i koji je na nju ostavio neizbrisiv utjecaj. Nakon dolaska Hitlera i nacista na vlast, kada su počela uhićenja, mučenja i pogubljenja njihovih političkih protivnika, Lisini su roditelji emigrirali u Čehoslovačku, a ona je

je u Prag u kojem se u to vrijeme nalazilo nekoliko tisuća njemačkih/židovskih izbjeglica. Tu je upoznala novinara Hansa Fittka, koji je u odsutnosti bio osuđen na smrt zbog navodnog poticanja na ubojstvo jednog pripadnika SA-odreda. Kada su zapadni saveznici kukavički bez borbe predali Čehoslovačku Hitleru, Fittkovi (koji su se u međuvremenu vjenčali) su se prebacili u Švicarsku (Zürich), potom Nizozemsku (Amsterdam) i na koncu u Francusku (Pariz) koja nije bila kraj, već početak njihove odiseje i kojoj je posvećena knjiga koju predstavljam.

Kako bi se izvukli iz kandži nacista i njihovih višijevskih pomagača, kako bi se kao obitelj (raštrkana diljem Francuske) okupili i zajedno pokušali domoći Amerike, Lisa i Hans su morali (u)činiti čuda i u gotovo nemogućim uvjetima pripremiti se za (z)bijeg. Autorica je potresnim, ali objektivnim riječima prikazala svoj život u internaciji, u zloglasnom ženskom logoru Gurs koji je u početku bio namijenjen izbjeglim interbrigadistima iz, od falangista poražene Republikanske armije u Španjolskom gradanskom ratu, a u svibnju/lipnju 1940. u logor su bili smješteni i njemački emigranti. Logor je uskoro bio popunjeno, tako da se u jednom trenutku u njemu našlo 15 – 20.000 ljudi; pretpostavlja se da je u njemu preminulo oko 1.500 osoba, ali i da se oko 2.000 ljudi uspjelo spasiti, dokopati Amerike zahvaljujući prije svega međunarodnim intervencijama i pomoći humanitarnih organizacija koje su po svaku cijenu željele spasiti ugledne intelektualce i njihove obitelji, odnosno osigurati im da nastave sa svojim akademskim i znanstvenim radom u SAD-u. Mora se spomenuti da je nekoliko tisuća Židova iz Gursa preko Drancyja (dio Pariza u kojem su bivše vojarnice bile pretvorene u tranzitni logor) bilo deportirano u logore smrti, prije svega u Auschwitz.

Slučaj Waltera Benjamina

Iako (u početku) odvojena od supruga i roditelja, Lisa je gotovo očajničkom hrabrošću i odlučnošću uspjela kontaktirati, tj. pronaći svoga supruga Hansa (koji se nalazio u okupiranom dijelu Francuske), zatim mu organizirati prebacivanje u tzv. višijevsku Francusku, da bi potom to isto učinila i sa svojim roditeljima. Nakon toga, cijela se obitelj iz Gursa uspješno probila do Pontacqa, Lourdesa, Marseillea (gdje je uspostavila vezu s Varianom Fryom) i potom se »stacionirala« u Banyuls-sur-Mer odakle su kasnije sudjelovali u organizaciji ilegalnog prebacivanja izbjeglica tzv. Listerovom rutom u Španjolsku. Sve ove operacije bile su moguće zahvaljujući njihovo vezi s ERC-om (Emergency Rescue Committee), organizacijom osnovanom u lipnju 1940. čija je zadaća bila pomoći poznatim europskim piscima, novinarima, slikarima, glazbenicima, filozofima, glumcima, političarima da napuste okupiranu Francusku.

Naime, po potpisivanju njemačko-francuskog sporazuma o primirju, veći dio francuskog teritorija našao se pod izravnom kontrolom Nijemaca, a samo na jugu zemlje, sa sjedištem u Vichiju vlada maršala Petaina zadržala je ograničeni suverenitet, ali ova kolaboracionistička vlada zapravo je ispunjavala sve njemačke zahtjeve i stoga je ERC, svjestan da mora brzo i efikasno djelovati, želi li u što kraćem roku spasiti što veći broj ljudi. Trebalo je osigurati novac, vize, putovnice, a na čelu grupe koja je to trebala (u)činiti, našao se mladi američki novinar Varian Fry, koji je u kolovozu 1940. došao u Marseille, tamo formalno otvorio humanitarni ured (Centre Americain de Secours), koji je zapravo bio kripta za organiziranje ilegalnog prebacivanja emigranata u Španjolsku, a potom u SAD.

Naime, Fry je uspio uvjeriti Eleanor, suprugu američkog predsjednika Franklina D. Roosevelta, da poduzme akciju spašavanja njemačkih/židovskih apatrida, svjestan da ih višijevska vlada neće dugo štititi, odnosno da će ih prepustiti na (ne)milost esesovaca i njihovih pomagača. Po dolasku u Francusku, Fry je kontaktirao s brojnim izbjeglicama, pa tako i s bračnim parom Fittko, a nakon što se uvjeroio kako Lisa dobro poznaje ilegalne rute za prelazak, ponudio im je suradnju, na što su oni pristali. Usprkos silnim preprekama prije nego što su Fryja uhitali (kolovoz 1941.) i prognali iz Francuske, njegov je ured spasio više od 2.000 ljudi, a od toga dobar dio akcija spašavanja išao je preko Lise Fittko. Između ostalog, Lisa je pripremala i prebacivanje velikog njemačkog filozofa i intelektualca Waltera Benjamina čiji je tragični kraj dobro poznat; nakon što je s Lisom uspio doći do graničnog francusko-španjolskog prijelaza, Francova žandarmerija mu je zabranila prijelaz, jer baš tada su falangističke vlasti izdale uredbu kojom se privremeno zabranjuje prolazak kroz španjolski teritorij osobama koje nemaju valjanu tranzitnu vizu. Kao i niz drugih, sličnih uredbi, i ova je

dana, sve bi bilo drukčije.

U svojim memoarima Lisa Fittko je opisala s kolikom se pozornošću Benjamin brinuo o svojim rukopisima i zabilježila je njegove riječi: »Znate, ova je torba najvažnije što imam. Ne smijem je izgubiti. Rukopis mora biti spašen. To je važnije i od mene samog.« Iako se rukopisa nisu dočepali nacisti, nakon što su mu, poslije samoubojstva tamošnje vlasti zaplijenile torbu, rukopisima se izgubio svaki trag. Jesu li negdje pohranjeni ili uništeni, to nitko ne zna.

Spašeni

Preko Fryja i njegove organizacije bili su između ostalih spašeni: Hannah Arendt, George Bernhard, Rudolf Breitscheid, Fritz Heine, Rudolf Hilferding, Albert O. Hirschmann (alias Beamish), Walter Mehring, Valeriu Marcu, Franz Pfemfert i brojni drugi. Na koncu, granicu su prešli i Fittkovi, prebacili su se na Kubu, a potom u SAD, a Fryov ured bio je u lipnju 1942. definitivno zatvoren. Po povratku u SAD, Fry, nesumnjivi heroj Drugog svjetskog rata, predani humanist i antifašist, 50-ih godina prošlog stoljeća postao je žrtvom antikomunističke hajke senatora McCarthyja, jer je bio optužen kao simpatizer komunista budući da je tijekom akcije spašavanja imao kontakte s brojnim njemačkim pristašama socijalističke i komunističke ideologije. Paradoksalno je da ovaj čovjek, koji je toliko toga dobrog učinio, za svoj rad nije nikada primio niti jedno američko priznanje; jedino mu se odužila Francuska dodijelivši mu 1967. (iste godine je i umro) Legiju Časti. Naravno, ERC nije bila jedina američka organizacija koja je pomagala izbjeglicama, to su još radile American Friends of German Freedom, American Joint Labor Committee, HICEM, koji se skrbio prije svega o židovskim izbjeglicama, ali Fryjeva organizacija učinila je nesumnjivo najviše, upravo onda kada je to i trebalo.

Lisa Fittko (umrla je 2005. u Chicagu) svojom je knjigom osvijetlila jedno mračno razdoblje, ali njeni djelo ne govori toliko o ljudima koliko o događajima; iako u njoj nema ničeg što prije nismo (sa)znali, svim tim zbivanjima ona je dala jednu novu, osebujnu dimenziju, a između ostalog ukazala je koliko su u tim teškim vremenima Francuska i Francuzi bili između sebe podijeljeni. Iz svoje je perspektive oslikala doba zla uvjerenja kako su to stvari i događaji o kojima se ne smije šutjeti i na njih stalno treba podsjećati. Ne toliko da se ne bi zaboravili, već da se ne bi ponovili. To je knjiga koju vrijedi pročitati, jer koliko god govori o zлу, još više govori o dobru i dobroti ljudi koji su bili spremni i vlastiti život izložiti opasnostima, žrtvovati se za druge kako bi im pomogli u nevolji. A, što može biti časnije i uzvišenije od toga?

